

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
на дисертацію Акрідіної Ганни Володимирівни
«Монументально-декоративне мистецтво православних храмів
Одеси», представленої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 023 – образотворче мистецтво,
декоративне мистецтво, реставрація.

Вивчення церковного мистецтва України є однією з провідних і актуальних тем вітчизняного мистецтвознавства. Втрата значної кількості християнських храмів і їх опорядження, що відбулася протягом ХХ ст., а також ідеологічні обмеження, що існували в радянський час на проведення ґрунтовних студій в цій галузі, створили значну лакуну в знаннях про шляхи розвитку і особливості християнського мистецтва в Україні. Проблема недостатньої вивченості цього напрямку особливо гостро постає при зверненні до регіональної специфіки. В багатьох випадках такі дослідження лише розпочалися і триває етап накопичення фактологічного матеріалу. В контексті такої ситуації, тема дисертації Ганни Володимирівни Акрідіної актуальна і важлива, оскільки монументально-декоративне мистецтво храмів Одеси до тепер системно не досліджувалося.

Як наголошує авторка, актуальність дисертації зумовлена активним відродженням храмубудівництва, створенням нового і реставрацією старовинного художнього оформлення православних храмів, що розпочалося після здобуття Україною державної незалежності. До цього необхідно додати, що відновлення з 1990-х років в Україні практики будівництва і живописного опорядження храмів, поставило сучасне церковне мистецтво перед необхідністю визначитися з подальшою художньою стратегією: адаптувати вже існуючі стилі, створюючи репліки і копії різного ступеню майстерності, або розробляти нову стилістику. Вибір стилістичного напрямку в кожному конкретному випадку залежить від різних умов, втім, як свідчать факти, провідне значення мають конфесійний фактор та регіональні традиції

церковного мистецтва. Власне це складає ще один аспект актуальності дисертації Г. В. Акрідіної – потреба в осмисленні характеру і шляхів розвитку сучасного християнського мистецтва Півдня України.

Зі сказаного випливає новизна дослідження: в дисертації вперше розглянуто церковне монументально-декоративне мистецтво Одеси в розрізі існуючих традицій і сучасних тенденцій, визначено провідні стилістичні напрями, які історично склалися і продовжують відтворюватися – візантійська стилістика та академізм. Для обґрунтування висловлених наукових положень дисертанткою ретельно зібраний, упорядкований і прокоментований візуальний матеріал, що складається з 501 архівних і сучасних світлин храмів, їх монументальних розписів та іконостасів, які представлені в ілюстративному додатку. Значна частина цього візуального ряду є абсолютно новою, вперше введеною у науковий обіг.

Укладення такої розлогої наочної аргументації свідчить про ретельність підходу дисертантки до дослідження, в якому узагальнюючі висновки засновані на результатах комплексного натурального вивчення пам'яток і підкріплені переконливою низкою фактів. Зібраний візуальний матеріал є фундаментальною основою для здійсненого Г. В. Акрідіною компаративного аналізу творів церковного монументального мистецтва Одеси і виявлення іконографічних першоджерел, якими послуговувалися митці при розробці живописного оформлення. Слід сказати, що виявлення найбільш вірогідних зразків для наслідування, на які спирається церковне мистецтво кін. ХХ – поч. ХХІ ст. є складним завданням і потребує від дослідника глибоких знань світового мистецтва. Сучасна інформаційна ера неймовірно розширила і спростила доступ до творів мистецтва різних епох, що відкриває можливість митцям в пошуках джерела натхнення звертатися до усього пласту художньої спадщини християнського мистецтва. В цих умовах Ганна Володимирівна демонструє неабияку ерудицію, знаходячи твори монументального і декоративного мистецтва та прийоми оформлення, на які спиралися художники при оформленні одеських храмів. Для

аргументації спадкоємності сучасних аналізованих композицій від давніх першоджерел відповідні фотоматеріали співставленні в ілюстративному додатку.

Можна дискутувати з приводу деяких іконографічних паралелей, на які вказує автор (с. 54–56, 100), не підкріплюючи свої твердження відповідними аргументами, однак у цілому бачимо вперше ґрунтовно і вичерпно пророблену роботу з пошуку зразків наслідування та іконографічних першоджерел.

Поставивши за мету виявити особливості тематики і стилістики художнього оформлення православних храмів Одеси, Ганна Володимирівна розпочинає перший розділ з огляду літератури. В історіографічній частині аналізуються праці, які стосуються не тільки об'єкту дослідження, а присвячені духовному аспекту церковного мистецтва. Звернення до них цілком виправдане, оскільки, як справедливо зазначає дисертантка, розуміння поняття «сакральне» є необхідною умовою при спробах осмислення та інтерпретації художнього аспекту релігійних пам'яток. Перелік цитованих і використаних матеріалів налічує 307 позицій, серед яких окрім україномовних та російськомовних праць, є видання англійською та французькою мовами. Нажаль, поза увагою авторки залишилось дослідження Олени Борисової в якому ґрунтовно розглядаються ідеологічні основи формування та впровадження неовізантійського стилю в храмовій архітектурі Російської імперії, одним з ранніх втіленням яких був храм Христа Спасителя в Москві, аналогії з яким багаторазово наводяться в тексті дисертації (Борисова Е. А. Русская архитектура второй половины XIX века. Москва : Наука, 1979. 320 с.).

В наступних розділах авторка дає короткі сторичні довідки про досліджувані пам'ятки, послідовно описує твори монументального живопису та ікони іконостасів у соборних, парафіяльних і монастирських храмах Одеси (другий, третій і четвертий розділи – відповідно), паралельно здійснюючи іконографічний та компаративний аналіз композицій і декоративних мотивів.

Такий виклад матеріалу міг би здатися достатньо одноманітним, однак в тексті принагідно подаються коментарі про символіку та джерела походження сюжету розглянутих композицій, що свідчить про обізнаність дисертантки з символіко-догматичною складовою християнського мистецтва. Окрім

Оцінюючи наукові напрацювання Ганни Володимирівни неможна оминати й очевидні достоїнства тексту дисертації, який характеризується логічністю, зрозумілістю викладу, без громіздких лексичних конструкцій, не переобтяжений іншомовними термінами.

Безумовною практичною цінністю роботи є зібрані дисертанткою вже оприлюднені і нові факти, пов'язані з відбудовою храмів Одеси кінця XX – початку XXI ст. В тексті наведені імена майстрів, які працювали над виконанням художнього опорядження інтер'єрів та екстер'єрів, деякі важливі подробиці техніки і технології виконання новостворених мистецьких творів. Користуючись можливістю отримати інформацію з перших вуст, дисертантка провела інтерв'ю з митцями та священнослужителями для документування концептуальних основ, на яких базувався процес розробки художнього оформлення відбудованих та відреставрованих храмів. Цей фактологічний матеріал становить фундаментальне підґрунтя для подальших досліджень сучасних тенденцій розвитку церковного мистецтва Півдня України, ролі конфесіонального і національного в цьому процесі.

Відаючи належне доброму фаховому рівню праці Ганни Володимирівни, висловимо окремі міркування і зауваження, які виникли при уважному прочитанні дисертації.

1. В підрозділі «Методологічні засади дослідження» серед застосованих в роботі методів названий іконологічний метод. Водночас Ганна Володимирівна визначає «іконологію» як богословську науку, «сформовану релігійними мислителями на початку XX століття» (с. 40), тоді як в дійсності іконологія не є богословською наукою, а лише метод дослідження, розроблений німецькими істориками і теоретиками мистецтва Абі Вабургом

та Ервіном Панофскі, які також не були релігійними мислителями. Окрім того, наведені в дисертації критерії іконологічного аналізу характеризують метод іконографії, а не іконології.

2. При здійсненні компаративного аналізу композицій, окремих мотивів і декору та їх ймовірних першоджерел авторка часто обмежується визначенням «нагадує», не вдаючись до послідовного розгляду іконографічних паралелей із залученими для порівняння зображеннями. За відсутності очевидної подібності, такий підхід ставить під сумнів деякі твердження. Зокрема у висновках йдеться, що Спасо-Преображенський собор в Одесі має «опосередкований зв'язок з архітектурою Ренесансу, зокрема із собором Святого Петра у Римі. Визначено, що стилістика ківорію у вівтарі собору має споріднені риси з каплицею-ротондою Темп'етто Д. Браманте» (с. 176). Водночас в тексті дисертації ніде не проведене порівняння архітектурних форм римських пам'яток та одеського храму, не наведені документальні чи інші свідчення, які б аргументували думку дисертантки.

3. При визначенні першоджерел, якими послуговувалися творці художнього оформлення одеських храмів деяку плутанину вносить те, що Ганна Володимирівна не завжди уточнює в тексті дисертації місцезнаходження храмів, опорядження яких взяте за зразок (с. 49–51, 76–78, 91, 99 і далі). Вочевидь, такий підхід місцями вводить в оману і саму авторку, яка на с. 49 називає собори Христа Спасителя в Москві та Ісаакія Далматського в Петербурзі – «столичними», при визначенні їх стінописів як прикладів оформлення Преображенського собору в Одесі в 2014 р.

4. В роботі трапляються невдалі вислови та визначення. Використання сполучення «візантійська спадщина» у випадках, коли йдеться про візантійський стиль виконання живопису (с. 29, 41, 107, 171), варто було замінити на «візантійську традицію». Дещо невдалим, на нашу думку, є використання назви «місцевий» для визначення ярусу іконостаса та його ікон, оскільки в українській мистецтвознавчій науці традиційним найменування цього ярусу є «намісний».

5. Хтілося б побажати в подальшому ширше застосовувати іконологічний аналіз матеріалів дослідження, щоб розширити інтерпретацію монументально-декоративного церковного мистецтва Одеси враховуючі актуальні йому художні процеси та історичний контекст.

Висловлені зауваження і побажання жодною мірою не впливають на загальне позитивне враження від дисертації Г. В. Акрідіної. Представлена робота є самостійною і завершеною працею, актуальна за змістом, має наукову новизну, практичне значення, обґрунтованість та достовірність результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено на 6 наукових конференціях, у 11 одноосібних публікаціях та одній у співавторстві, з яких п'ять – в журналах, які входять до переліку фахових видань затверджених МОН України, в яких можуть публікуватися результати дисертацій за напрямом 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація та індексованих у міжнародних наукометричних базах.

Тож дисертація «Монументально-декоративне мистецтво православних храмів Одеси» відповідає чинному Порядку присудження наукових ступенів, а її автор – Акрідіна Ганна Володимирівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 023 «образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація».

Доктор мистецтвознавства,
завідувачка кафедри графіки
Видавничо-поліграфічного інституту
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

